

Р Е Ц Е Н З І Я

**кандидатки юридичних наук, доцентки, доцентки кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»
Берназ-Лукавецької Олени Михайлівни
на дисертацію Богомолової Валерії Сергіївни на тему: «Захист прав боржника (фізичної особи) в кредитних правовідносинах у цифрову добу»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність дисертаційного дослідження. Дисертаційне дослідження, присвячене проблематиці захисту прав боржника (фізичної особи) в кредитних правовідносинах в умовах цифровізації, привертає значну увагу наукової спільноти та представників правозастосовчої практики. У сучасному правовому середовищі, що стрімко трансформується під впливом розвитку технологій, захист економічно вразливих осіб, зокрема боржників-фізичних осіб, набуває все більшої актуальності. Дисертанткою поставлено амбіційне завдання – визначити, систематизувати та поглибити правове регулювання способів захисту інтересів боржника у кредитних правовідносинах за умов цифрової революції, а також оцінити їх ефективність.

Актуальність теми дослідження обумовлена кількома ключовими чинниками. По-перше, цифрові технології суттєво трансформують ринок фінансово-кредитних послуг, створюючи нові форми кредитних правовідносин та відкриваючи можливості для онлайн-кредитування, дистанційних банківських послуг, використання електронних документів тощо. Усе це зумовлює актуалізацію питання правового статусу та захисту сторін таких правовідносин, насамперед – боржника як більш вразливої сторони по зрівнянню з кредитором.

По-друге, правове регулювання цифрових кредитних правовідносин залишається у багатьох аспектах фрагментарним та не завжди встигає за динамічним розвитком технологій. Як наслідок, відсутність належного

правового механізму захисту створює ризики для споживачів кредитних послуг. Недосконалість норм національного законодавства, нестача судової практики та прогалини в регулюванні електронної комунікації між сторонами додатково ускладнюють ситуацію.

По-третє, масовість кредитування за умов економічної нестабільності спонукає все більшу кількість фізичних осіб звертатися до кредитних організацій. Надмірна закредитованість населення може призвести до соціально-економічних наслідків, що посилює необхідність створення ефективних механізмів захисту прав боржника, зокрема й у цифровому середовищі.

Отже, дисертаційне дослідження є своєчасним і вкрай важливим для юридичної науки та практики, адже воно не лише зосереджується на виявленні правових проблем, але й має на меті запропонувати конкретні шляхи вдосконалення правового регулювання, що дозволять гарантувати належний захист прав та інтересів боржників (фізичних осіб).

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах плану науково-дослідницької роботи кафедри цивільного права «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людино центристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження визначені авторкою правильно.

Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретично-правових засад та вдосконалення цивільно-правового механізму захисту прав боржника (фізичної особи) в кредитних правовідносинах в умовах цифрового суспільства.

Завдання дослідження такі:

- дослідити розвиток кредитних правовідносин у 21 столітті та виявити вплив цифровізації на еволюцію кредитних відносин, особливо в контексті захисту прав боржників (фізичних осіб);

- визначити поняття «система цивільно-правових заходів захисту прав боржника в кредитних правовідносинах»;

- класифікувати цивільно-правові заходи захисту прав боржника, як елементи системи;

- дослідити конкретні цивільно-правові заходи захисту прав боржника (фізичної особи) в цифровому суспільстві, а також оцінити їхню ефективність у сучасних умовах;

- визначити та дослідити сучасні принципи захисту прав боржника в кредитних правовідносинах у цифрову добу;

- проаналізувати законодавчі засади регулювання захисту прав боржників в Україні, порівнюючи їх із міжнародними стандартами, з метою виявлення прогалин та недоліків та вдосконалення чинного законодавства;

- розглянути аспекти забезпечення прозорості та справедливості кредитних правовідносин в умовах цифрового суспільства, зокрема питання індивідуалізації, верифікації та захисту персональних даних боржників;

- дослідити особливості застосування інструментів кібербезпеки у контексті цифрових кредитних правовідносин, а також механізми попередження кіберзагроз;

- оцінити можливості та ефективність застосування реструктуризації боргу, кредитних канікул та банкрутства фізичної особи як інструментів захисту прав боржника в кредитних правовідносинах;

- визначити напрями вдосконалення цивільно-правових заходів захисту прав боржника в цифрову добу, зокрема шляхом реформування чинного законодавства та його синергії із сучасними цифровими технологіями;

- дослідити можливості застосування інноваційних технологій, таких як штучний інтелект, великі дані, блокчейн та смарт-контракти, для вдосконалення захисту прав боржників, а також виявити правові ризики, пов'язані з їх використанням;

- проаналізувати правові проблеми та перспективи автоматизації процедур врегулювання боргів, включаючи питання ефективності автоматизованих систем у кредитних правовідносинах;

Об'єктом дисертаційного дослідження є правовідносини, що виникають у процесі надання кредитів фізичним особам з використанням сучасних інтернет технологій у цифрову добу.

Предметом дисертаційного дослідження є захист прав боржника (фізичної особи) в кредитних правовідносинах у цифрову добу.

У сучасних умовах, коли актуалізується питання швидких, зручних, але недостатньо безпечних методів онлайн-кредитування, правове забезпечення захисту боржника перестає бути факультативним аспектом правової науки. Воно набуває критичної ваги для суспільства, оскільки захищає соціально вразливі категорії населення від несправедливих кредитних практик, надмірних штрафних санкцій, зловживань при обробці персональних даних та інших загроз.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному вивченні особливостей правового регулювання та формулюванні системи цивільно-правових заходів захисту прав боржників (фізичних осіб) у цифрових кредитних правовідносинах та розробці пропозицій щодо вдосконалення інструментів захисту цих прав.

Дисертація Богомолової В.С. демонструє ґрунтовне опрацювання теорії цивільного права, узагальнення чинного законодавства, досвіду судової практики та окремі аспекти практики позасудового врегулювання спорів.

Одним із найвагоміших здобутків дисертації є її ґрунтовний системно-правовий аналіз сучасних загроз для боржників-фізичних осіб у сфері онлайн-кредитування, що дозволив дисертантці сформулювати комплексний підхід до їхнього правового захисту. Особливо слід відзначити ретельність дослідження проблеми асиметрії інформації між боржником та кредитором у цифрових правовідносинах (стор. 58–72), що є ключовим фактором у формуванні дисбалансу договірних зобов'язань.

Авторка не лише встановлює наявність цієї проблеми, а й пропонує дієві механізми її усунення. Вона ґрунтовно аналізує зарубіжний досвід захисту прав споживачів кредитних послуг, зокрема законодавчі підходи ЄС, США та Канади (стор. 85–103), і формує концепцію прозорості цифрового кредитування на основі кращих міжнародних практик. Особливу увагу дисертантка приділяє необхідності запровадження обов'язкового попереднього інформування позичальників щодо прихованих умов кредитних договорів, включаючи алгоритми нарахування відсоткової ставки, штрафних санкцій, можливості реструктуризації боргу та механізмів оскарження неправомірних дій кредиторів.

Ще одним вагомим науковим здобутком є дослідження взаємозв'язку між рівнем фінансової грамотності населення та рівнем правового захисту боржника у цифрову добу (стор. 107–123). Авторка аргументовано доводить, що існуюча правова база не враховує фактори фінансової необізнаності певних категорій населення, що призводить до укладення вкрай не вигідних або навіть кабальних кредитних договорів. Вона пропонує новий правовий підхід, згідно з яким рівень інформованості боржника має розглядатися як один із критеріїв оцінки справедливості кредитного договору. Також дисертантка акцентує увагу на необхідності законодавчого закріплення обов'язкового надання кредиторами персоналізованих пояснень щодо можливих ризиків кредитування, з урахуванням рівня обізнаності боржника.

Важливою інновацією дисертації є дослідження автоматизованих кредитних систем та ризиків, пов'язаних із їхнім використанням (стор. 138–154). Дисертантка розкриває специфіку використання штучного інтелекту та алгоритмів аналізу великих даних (Big Data) у процесі оцінки платоспроможності позичальника. Вона аргументує необхідність нормативного регулювання процесів автоматизованого ухвалення кредитних рішень, зокрема запровадження обов'язкової людської перевірки у випадках, коли система виносить негативне рішення щодо видачі кредиту або застосування штрафних санкцій.

Дисертаційне дослідження містить оригінальний підхід до проблеми колекторської діяльності в цифрову добу (стор. 167–182). Авторка не лише аналізує чинний механізм стягнення заборгованості, а й доводить, що сучасні технології у сфері кредитного моніторингу можуть сприяти як захисту боржників, так і використанню незаконних методів впливу на них. Вона пропонує створення єдиного реєстру правомірних колекторських компаній із обов'язковим цифровим моніторингом їхньої діяльності, що дозволить унеможливити застосування незаконних методів стягнення боргів.

Окремо слід підкреслити міждисциплінарний підхід до дослідження, що поєднує правові, соціологічні та економічні аспекти проблеми. Авторка не обмежується аналізом законодавчих актів, а також використовує емпіричні дані, включаючи показники щодо кредитної заборгованості та фінансової грамотності населення. Це дозволяє оцінити реальні наслідки цифрового кредитування для різних соціальних верств населення та сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків дослідження.

Дослідивши дисертаційну роботу можна зробити висновок, що здобувачка наукового ступеню у своїй роботі робить наголос на наступних аспектах:

Спеціальні способи захисту прав боржника у цифрових відносинах: виявлено тенденцію до розширення таких способів, зокрема із залученням нових технологічних інструментів (електронні платформи, мобільні застосунки, соціальні мережі тощо).

Проблеми правосуб'єктності боржника у взаєминах із фінансовими установами, коли кредитні договори укладаються виключно у цифровій формі.

Захист персональних даних боржника як один із аспектів реалізації права на повагу до приватного життя та інформаційної безпеки, що набуває особливої актуальності за умов цифрової економіки.

Дотримання балансу інтересів кредитора та боржника: дисертантка аргументовано наголошує на тому, що захист прав боржника не повинен порушувати економічну стабільність кредитора, а навпаки – забезпечувати взаємну прозорість та справедливість правовідносин.

Структура роботи, як свідчить зміст дисертації, є логічною й послідовною. У ній простежуються елементи загальної характеристики предмета дослідження, методологічної основи, аналізу національного законодавства та порівняльно-правового аналізу зарубіжного досвіду, що підсилює обґрунтованість наукових висновків.

Дисертантка послуговується комплексною методологією, що охоплює загальнонаукові (діалектичний, системний) та спеціально-юридичні методи (порівняльно-правовий, формально-логічний, історико-правовий, метод догматичного тлумачення правових норм). Такий підхід забезпечує всебічність аналізу і дозволяє виявити глибинні суперечності та можливі прогалини в регулюванні цифрових кредитних правовідносин. Авторкою використано значний обсяг доктринальних джерел, а також емпіричних матеріалів: судової практики, узагальнюючі дані щодо фінансових установ, громадських організацій та регуляторів. Це свідчить про системність і ґрунтовність

дослідження, а також дозволяє робити висновки, які мають як теоретичну, так і практичну цінність.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження. В своєму дослідженні Богомолва В.С. пропонує низку висновків і рекомендацій, що мають потенціал суттєво вплинути на розвиток цивільного права та практики захисту прав боржника (фізичної особи). Зокрема:

1. Вдосконалення правового регулювання. Пропонуються зміни до цивільного та цивільного процесуального законодавства, що покликані унормувати відносини сторін при укладенні та виконанні кредитних договорів із використанням електронних засобів та онлайн-платформ.

2. Запровадження спеціальних механізмів відповідальності. Здобувачка наукового ступеню обґрунтовано вказує на необхідність встановлення чітких критеріїв відповідальності для кредитора у разі порушень прав боржника, зокрема щодо розголошення персональних даних або нав'язування невігідних умов договорів.

3. Розширення правомочностей боржника. У роботі рекомендується посилити процесуальні можливості боржника для оскарження неправомірних дій кредитора або колекторських компаній (як у судовому, так і в позасудовому порядку).

4. Удосконалення механізмів досудового врегулювання. Дисертантка пропонує впровадити чіткі процедури досудового вирішення спорів, включно з медіацією та електронною системою подання скарг, що може суттєво знизити навантаження на судову систему.

Усі ці рекомендації вирізняються практичною спрямованістю та сприятимуть реальному поліпшенню становища боржників у цифрову добу, водночас забезпечуючи баланс інтересів сторін кредитних правовідносин.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Однак, попри належну якість виконання дисертації, хотілося б звернути увагу і на певні аспекти, які можуть бути додатково поглиблені або уточнені:

1. Дисертантка у своїй роботі приділяє значну увагу механізмам захисту боржника від незаконних чи недобросовісних дій кредиторів. Проте залишається недостатньо розкритим питання правового регулювання цифрового боргу у випадках системної економічної кризи, зокрема в умовах військового стану, пандемії чи фінансових рецесій. У сучасних реаліях, коли значна частина населення вимушено втратила джерела доходу, а система традиційного кредитування зазнає серйозних викликів, постає необхідність спеціального правового режиму для реструктуризації цифрових кредитів.

Авторка лише частково аналізує можливість перегляду умов цифрових кредитних договорів у надзвичайних обставинах, однак цей аспект потребує детальнішого розгляду. Зокрема, в дисертації не розглянуто питання запровадження тимчасового мораторію на стягнення боргів у періоди економічної кризи, механізмів реструктуризації онлайн-кредитів із державним субсидуванням та можливостей адаптації законодавчих моделей захисту боржників у кризових умовах, які існують у країнах ЄС і США.

2) Дисертація Богомолової В.С. містить комплексний аналіз правового регулювання онлайн-кредитування в Україні, проте недостатньо висвітлює питання транснаціонального характеру цифрових кредитних послуг. У сучасних умовах українські громадяни активно користуються онлайн-кредитами, що надаються іноземними фінансовими компаніями, зокрема через мобільні застосунки та міжнародні фінтех-платформи.

Однак національне законодавство України не містить чітких положень щодо врегулювання спорів між українськими боржниками та закордонними кредиторами. Це створює низку проблем, зокрема невизначеність щодо застосовуваного права, складність судового захисту прав боржника у випадках

порушень із боку іноземного кредитора, а також проблеми з виконанням судових рішень на міжнародному рівні.

Окрім того, існує ризик обходу національних правил регулювання цифрового кредитування через реєстрацію фінансових компаній у юрисдикціях з м'яким регулюванням, що може призводити до правової беззахисності українських боржників.

3) У дисертаційному дослідженні розглядається проблема колекторської діяльності у цифрову добу, однак вона здебільшого аналізується у традиційному контексті взаємодії боржника з фізичними представниками кредитора або колекторської компанії. Водночас у сучасному фінансовому секторі набуває поширення автоматизоване стягнення боргу – використання цифрових платформ, штучного інтелекту та алгоритмів для контролю за платежами боржників, списання коштів у режимі реального часу та автоматизованого нарахування штрафних санкцій.

Ці технології створюють подвійний правовий ефект. З одного боку, вони можуть сприяти прозорості та зменшенню суб'єктивного впливу колекторів на боржників, а з іншого – підвищують ризик неправомірного примусового виконання зобов'язань без належного судового контролю.

У деяких країнах ЄС уже запроваджено правові механізми обмеження автоматизованого стягнення боргів, зокрема через обов'язковий судовий перегляд перед списанням коштів із банківських рахунків. Проте в українському законодавстві таких гарантій поки що немає, що створює ризики для боржників.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час аналізу рецензованої дисертації та опублікованих праць Богомолової В.С. фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Загальний висновок. Підводячи підсумки, можна зазначити, що дисертація Богомолової В.С. є високоякісним науковим дослідженням, яке

відзначається актуальністю, науковою новизною та практичною значущістю. Робота містить важливі теоретичні узагальнення та пропонує низку інноваційних підходів до вдосконалення правового регулювання цифрового кредитування. Авторка продемонструвала глибоке розуміння досліджуваної проблематики, використовуючи міждисциплінарний підхід, комплексний аналіз законодавства, міжнародний досвід та емпіричні дані. Отримані результати можуть бути використані у законотворчій діяльності, а також у правозастосовній практиці, що свідчить про високий рівень практичної значущості дисертаційного дослідження.

Рецензована дисертація за змістом, обсягом, оформленням і науковою новизною відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її авторка, Богомоллова Валерія Сергіївна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензентка,

доцентка кафедри цивільного права

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

к.ю.н., доцентка

Олена БЕРНАЗ-ЛУКАВЕЦЬКА